

Quranda uşaq hüququ

Nigar Məmmədova¹

Abstrakt

İslam dininin ən başlıca mənbəyi Qurandır. O sonuncu və kamil dinin kitabı olaraq bəşəriyyətə, insanlığa lazım olan bütün sahələri özündə ehtiva edir. Bu mənada insanlığın mühüm bir hissəsi olan uşaqlar, onların hüquq və vəzifələri, tərbiyə əsasları, təmin olunma hüquqları, təkamül mərhələləri, ailə qurmaq və cinsi tərbiyə və digər əhəmiyyətli məsələlər barədə Allahın insanlara yönəlmiş göstərişlərini Qurandan, Onun sonuncu elçisi olan Həzrəti Peyğəmbərimizdən (s) və “ixtiyar sahibləri” olan Əhli-beytdən (ə) öyrənməyimiz ən düzgün yoldur.

Qurani-Kərimdə uşaqların hüquq və vəzifələri valideynlərə, həmçinin daha geniş auditoriyaya müfəssəl şəkildə çatdırılmaqdadır. Böyüklərin bir çox hüquqları olduğu kimi, uşaqların da özünəməxsus hüquqları vardır. Uşaq öz valideynləri və ya qəyyumları tərəfindən tərbiyə olunmaq, öz maraqlarının təmin olunması, hərtərəfli inkişafı, onun ləyaqətinə hörmət olunması, müdafiə olunmaq və digər hüquqlara malikdir. Həmçinin uşaq valideynləri, ailə üzvləri və başqa qohumları ilə ünsiyyətdə olmaq hüququna malikdir.

1. İslam Araşdırmaları fakültəsinin məzunu, İslam Araşdırmaları institutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, Qum, İran.

Valideynlərinin nikahının pozulması və ya valideynlərin ayrı yaşamağı uşağın hüquqlarına təsir etməməlidir.

Bu və ya digər mühüm tərbiyəvi məsələlər islam qaynaqlarının əsası olan Qurani-Kərimdə yer almış, uşaqlar üçün hüquqlar təyin edilmiş və onlara riayət olunması təkidlə vurğulanmışdır.

Açar sözlər: Quran, uşaq, hüquq, islam, valideyn, tərbiyə, təlim

Müqəddim

İslam dini və şəriəti insanlara dünya və axirət səadəti bəxş etmək və cəmiyyətin əmin-amanlığı üçün gəlmişdir. Uşaqlar da cəmiyyətin bir parçasıdır. Sağlam cəmiyyətin təməlində məhz doğru-düzgün tərbiyə edilmiş övladlar durur.

Mükəmməl və hərtərəfli tərbiyə sisteminə malik olan İslam dinində uşaq tərbiyəsinin mərhələləri kamil şəkildə öz əksini tapmışdır. İslam təlim-tərbiyə sistemini öyrənmək üçün təbii ki, dinimizin müqəddəs kitabına müraciət edib uşaq hüququ haqda bəhs edən surə və ayələri araşdırmalı və bu xüsusda məsumların kəlamına, görkəmli Quran müfəssirlərinin qiymətli əsərlərinə istinad edilməlidir.

Quranda uşaq hüququ

Din insanın dünya və axirət xoşbəxtliyi üçün İlahi bir proqramdır. İslam dininin əsasları öz təcəssümünü əzəmətli Quranda tapmışdır. Belə ki, burada əqidə, ibadətlər, əxlaq və şəriət məsələləri ilə bağlı hökmlər müsəlmanların din və dünya işlərini tənzimləyir. İslam mədəniyyəti, elmləri, hüququ, incəsənəti Quranın gətirdiyi mənəvi dəyərlərdən qidalanmışdır. Bu elə bir kitabdır ki, orada insanı düşündürən bütün problemlərin həllini bu və ya digər şəkildə tapmaq mümkündür. Bu cəhətdən gələcəyi təmin edən uşaqların

hüquqları, vəzifələri haqda olan göstərişlərin, onların ailədə və cəmiyyətdə düzgün tərbiyə olunması barədə nəsihətlərin və tövsiyələrin Quranda yer alması təbiidir.

Öncə Quranda uşaq sözünün ümumiyyətlə hansı ifadələrlə təqdim olunduğuna və onların mümkün mənalarına nəzər salaq. Qurani- Kərimdə uşaq sözü bir neçə ifadə vasitəsilə nəzərimizə çatdırılır: bənun, bunəyyə, vələd, tıflun, zurriyyə, əsbat.

Bənun – oğullar mənasındadır. Bəqərə surəsinin 132-ci ayəsində, Yusif surəsinin 67-ci ayəsində, Ali İmran surəsinin 14-cü ayəsində, Kəhf surəsinin 46-cı ayəsində işlənmişdir.

Bunəyyə - oğulcan, əzizləmə mənasında təqdim olunur. Yusif surəsinin 5-ci ayəsində, Loğman surəsinin 13-cü ayəsində, Hud surəsinin 42-ci ayəsində bəhs edilir.

Vələd – övlad sozüdür, həm təkdə, həm də cəmdə işlənmişdir. Quranda İsra surəsinin 31-ci ayəsində, Təğabun surəsinin 14-cü ayəsində, Mücadələ surəsinin 17-ci ayəsində, Cin surəsinin 3-cü ayəsində və digər ayələrdə keçir.

Ətfal – uşaq, körpə mənasını verən tıflun sözünün cəmidir. Nur surəsinin 31-ci ayəsində təkdə, həmin surənin 59-cu ayəsində cəmdə gəlmişdir.

Zurriyyə - uşaq, oğullar, nəsil mənalarında təqdim olunur. Bir çox ayələrdə yer almaqdadır. Ənam surəsinin 84-cü ayəsində, Əraf surəsinin 172-ci ayəsində, İbrahim surəsinin 37-ci və 40-cı ayələrində, Furqan surəsinin 74-cü ayəsində və s.

Əsbat – oğullar, övladlar mənasında işlənmişdir. Ali İmran surəsinin 84-cü ayəsində, Nisa surəsinin 163-cü ayəsində, Əraf surəsinin 160-cı ayəsində işlənmişdir.

İndi isə diqqəti Qurani-Kərimdə övlad haqqında tövsiyələr, uşağın yaşamaq hüququ, təmin olunma hüquqları, ailə qurmaq və cinsi tərbiyə, müşavirə və müdafiə haqqı, irs haqqı, düzgün

tərbiyə metodları barədə yer almış surələrə və ayələrə yönəldək.

Qurani- Kərimin Ənam surəsinin 151-ci ayəsində buyurulur: “De ki, gəlin Rəbbinizin sizə haram buyurduqlarını deyim: Bir şeyi Ona şərik qoşmayın, ata-anaya yaxşılıq edin, övladlarınızı yoxsulluq səbəbindən öldürməyin. Sizə və onlara ruzi verən Bizik. İstər aşkar, istər gizli, çirkin işlərə yaxınlaşmayın. Allahın (öldürməyi) haram etdiyi insanı nahaqdan öldürməyin. Allahın sizə tövsiyə etdiyi bunlardır. Olsun ki, düşünəsiniz.”

Bu ayədəki beş göstəriş bir-birinə o qədər bağlıdır ki, sanki vahid bir göstərişdir. Ayədəki göstərişlər qadağalardan ibarətdir. Yalnız ata-anaya yaxşılıq əmr kimi bəyan olunur. Yəni nəinki “incitməyin”, əksinə “ehsan edin”. Əvvəlcə tövhid və şirkdən çəkinmə məsələsinə toxunulur, sonra valideynə yaxşılıq məsələsi təqdim olunur. Belə ki, yaranışda ilkin Allahdır, sonra ata-ana. Bu ayə həmçinin haramları sadalayır və valideynə ehsanın tərk olunmasının haram olduğunu bildirir. Yoxsulluq qorxusundan övladı öldürmək və ya abort (siqt) etmək cahilanə əməldir. Əgər Allah ruziyə zamindir, nə üçün yoxsulluqdan qorxmalıyıq? Pis işlərin qadağa səbəbi insanların təkamül və tərbiyəsidir. Bəzi günahlar o qədər təhlükəlidir ki, onlara yaxın da getmək olmaz.

Oxşar ayə İsrə surəsinin 31-ci ayəsində gəlmişdir. Ayədə deyilir: “Və yoxsulluqdan qorxub övladlarınızı öldürməyin. Biz onların da, sizin də ruzinizi veririk. Onları öldürmək həqiqətən böyük günahdır.” Öncəki ayədə övladların yoxsulluq səbəbindən öldürüldüyü barədə danışılır. Bu ayədə isə yoxsulluq qorxusu önə çəkilir. Qorxu və həyəcan çox olduğundan Allah öncə övladı, sonra valideyni sığortalayır və mümkün həyəcanı azaltmaq istəyir.¹ Bu fərqi səbəbi aqlığın

1. “Təfsiri-Furqan”, c. 1. səh. 21

indiyə, yoxsulluq qorxusunun gələcəyə aidliyi ola bilər. Əvvəlcə “sizə və övladlarınıza ruzi verərik”, sonra isə “övladlarınıza və sizə ruzi verərik” buyurulur. Bu ayələr cahiliyyət dövrünün böhranlı iqtisadiyyatının simasını göstərir. Bugünkü dünyamızda iqtisadi problemlər və cəmiyyətin artımından nigran olanlar çıxış yolunu doğuşların qarşısını almaqda görürlər. Bu da bir növ cahiliyyətdir.

Övladın yaşamaq haqqı var, valideyn onu bu haqdan məhrum etməməlidir. Yoxsulluq zərərindən qorxu günah və başqalarının hüququnun pozulması üçün səbəb ola bilməz. İnsanın İlahi zamanətə əminliyi onun günahlarına mane olur. Unutmayaq ki, Allah ata-anadan mehribandır və Ona bədgüman olmayaq.

Müqəddəs Kitabımızın Bəqərə surəsinin 233-cü ayəsində analıq hisslərinə diqqətdən, ana südünün əhəmiyyətindən, körpənin südə təbii ehtiyac ölçüsündən və südvermə müddətindən bəhs edilir: “Südvermə dövrünü kamala çatdırmaq istəyən analar övladlarına tam iki il süd versinlər. Bu anaların yeməyi və geyimi yaxşı bir vəchlə övlad sahibinin öhdəsinədir. Heç kimə gücündən artıq vəzifə tapşırılmaz. Heç bir ana və heç bir ata öz övladına xatir zərərə düşər olmamalıdır. (Ata olmadıqda ananın yeməyi və geyimi) onun varisinin boynunadır. Əgər ata və ana bir-birləri ilə razılıq və məsləhət əsasında körpəni (iki il tamam olmamış) süddən ayırmaq istəsələr, onlar üçün günah yoxdur. Əgər övladınıza dayə tutmaq istəsəniz, sizin üçün günah deyil. Bir şərtlə ki, bəyənilmiş halda müəyyənləşdirdiyinizi ödəyəsəniz. Allahdan çəkinin və bilin ki, Allah əməllərinizi görəndir.”

Ayədə ata, ana və övlad haqqında “əb” və “umm” sözləri yox, “valid” və “validə” sözləri işlədilmişdir. Çünki, “əb” və

“umm” sözləri əmiyə, müəllimə, zövcənin atasına (qaynataya) da şamil olunur.

Göründüyü kimi, islam əhatəli bir dindir. Hətta körpənin ana südü ilə münasib qidalanma rejimi vardır. Uca Allah öz hikməti ilə məsləhət görür ki, analar öz övladlarına iki il süd versinlər. Bu, uşağın həm sağlamlığına, həm də ruhiyyəsinə və düşüncəsinə müsbət təsir edir. Süd vermənin kamil müddəti iki ildir. Bu gün təbabət də deyir ki, süd vermə üçün ən yaxşı müddət iki ildir.

Rəsuli-Əkrəm (s) buyurmuşdur: “Uşaq üçün ananın südündən yaxşı bir süd ola bilməz.”¹ Deməli, həm Allah Təala, həm də Allah Rəsulu (s) ana südünü məsləhət bilirlər, bu çox mühüm məsələdir.

Həzrət Rəsulullah (s) buyurur ki, “axmaq və səfeh qadınların südünü övladlarınıza verməyin”. Diqqət etməliyik, şəriətimizin sahibi bizə nə məsləhət görür. Burada söhbət hələ ana südündən gedir, hansı ki, süni qidalarla müqayisə etmək belə düzgün olmazdı.

Uşaq hüququ müstəvisində körpəyə süd verən ana və dayənin də maddi haqları ödənməlidir. Xərcin miqdarı ürfə (adət ənənəyə) əsasən təyin olunmalıdır, imkan həddində və bəyənən miqdarda olmalıdır.

Vəzifə insanın güc və imkanına əsaslanır. Övlad valideyninə zərər səbəbi olmamalıdır. Nə ana öz övladından, nə də ata öz övladından mal baxımından, hüquqi baxımdan, məhəbbət və atıfə baxımından zərər görməməlidir.

Körpənin atası dünyadan getmiş də olsa, südvermə dövründə ananın dolanışığı təmin olunmalıdır. Uşağın südəmə dövründə ər və arvadın ixtilafı müdafiəsiz körpənin haqqının tapdalanmasına bais olmamalıdır. Onlar bir birindən intiqam

1. “Nurus-səqəleyn» təfsiri, c. 1, s. 228

almaq məqsədilə uşağın taleyi ilə oynamamalıdırlar. Çünki, bu uşağın cisminə və ruhuna qarşısıalınmaz ziyanlar vurur.

Ayədən aldığımız digər nəticə budur ki, körpəyə süd verərkən təqvvaya riayət olunması valideynin öhdəsinədir.

Həmçinin, Müqəddəs Kitabımızın Əhqaf surəsinin 15-ci ayəsində südvermənin müddəti ilə bağlı məsələyə toxunulur. Buyurulur ki, "... onu (ana bətnində) daşması və (süddən) kəsilməsi isə otuz aydadır."

İslam dininin uşaqlar haqqında olan tövsiyələrindən biri də budur ki, övladlarınıza sevgi göstərərkən onlar arasında ayrı seçkilik etməyin və maddi imkanların bölüşdürülməsində ədalətə riayət edin. Bu məsələ fiqhi-hüquqi və tərbiyəvi cəhətdən əhəmiyyətliyədir. Müəyyən üstünlüklərinə görə övladların birini daha çox sevmək, xüsusilə də, azyaşlı övladı daha çox sevmək qəlbin işidir və bu, insanın ixtiyarından xaricdir. Amma valideynlər digər övladları qarşısında bunu bürüzə verməməli, öz rəftarları ilə övladlar arasında ayrı-seçkilik etməkdən çəkinməlidirlər. Övladlar arasında ayrı-seçkilik etmək və fərq qoymaq daha çox sevgi göstərilən övladın şiltaq olmasına və onun öz potensiallarından istifadə etməyib, tərəqqi etməməsinə bais olmaqdan əlavə, başqa övladlar üzərində də aşağıdakı mənfi təsirləri buraxır:

- Övladların ata-anaya sevgisi azalır, hətta bəzən onlarda elə təsəvvür yaranır ki, valideynləri onların düşmənidir.

- Onlar ruh düşgünlüyünə düşər ola bilər, bir kənara çəkilib özlərini toplumdan təcrid edə bilər, bəzi psixoloji xəstəliklərə düşər ola bilər, nəticədə inkişaf və tərəqqidən geridə qala bilərlər.

- Onlar başqa şəxslərdən yalançı sevgi gördükdə onlara tərəf yönələ, hətta bəzən onların bir təbəssümü ilə belə səhv yola düşə bilirlər.

- Valideynin daha çox sevgi göstərdiyi övlada qarşı onlarda həsəd yarana bilər, hətta ondan intiqam almaq fikrinə düşə bilərlər. Qurani Kərim Yusif peyğəmbərə (ə) qarşı məkrli plandan söz açaraq buyurur: “O zaman (onlar bir birinə) dedilər: “Yusif və onun qardaşı (Binyamin) atamız üçün bizdən daha sevimlidir, halbuki, biz güclü dəstəyik və (atamızın işlərini biz görürük). Doğrudan da, bizim atamız aydın bir azgınlıq içindədir. Yusifi öldürün, ya onu (uzaq və naməlum) bir yerə atın ki, atanızın diqqəti və sevgisi yalnız sizə yönəlsin...”¹

Baxmayaraq ki, Yaqub peyğəmbərin (ə) Yusifə (ə) və onun qardaşı Binyaminə olan sevgisi ayrışdırıcı deyildi və məntiqi səbəblər var idi, çünki, birincisi, onlar Yaqubun (ə) ən kiçik övladları idi və təbii ki, daha çox himayə və qayğıya ehtiyacları var idi; ikincisi, bəzi rəvayətlərə görə, onların anası Rahilə onlar uşaq ikən vəfat etmişdi və buna görə də onların daha çox nəvazişə ehtiyacları var idi; üçüncüsü, Yəqub peyğəmbər (ə) bu iki övladında, xüsusilə də Yusifdə böyük şəxsiyyət görürdü.

Valideynlər, həmçinin oğlan və qız övladı arasında da fərq qoymamalıdılar. Amma təəssüflər olsun ki, bəzi ailələrin oğlanı qızdan və ya qızı oğlandan üstün tutduqlarını müşahidə edirik.

İmam Sadiq (ə) buyurub: “Qız” həsənə və “oğlan” nemətdir ki, Allah onu bəxş etmişdir. Qiyamətdə “həsənə”yə görə

1. Yusif surəsi, ayə 8-9

insana mükafat və savab verilir, amma nemətə görə sorğu-sual aparılır.”¹

İslam dini zühur etməmişdən qabaq ərəb qəbilələri arasında qız övladına sahib olmaq rüsvayçılıq hesab olunurdu. Belə ki, kişiye qız övladının dünyaya gəldiyini xəbər verəndə üzünün rəngi dəyişərdi. İslam dini bu düşüncəyə qarşı çıxdı və öz təlimləri ilə müsəlmanları bu cahiliyyət düşüncəsindən uzaqlaşdırdı.

İslamın bir tövsiyəsi də budur ki, övladınıza verdiyiniz sözə əməl edin. Bir hədisdə imam Kazım (ə) buyurub: “Uşaqlarınıza bir şeyi söz verəndə, ona əməl edin. Çünki uşaqlar elə təsəvvür edirlər ki, siz onların ruzi verənisiniz. İzzətli və cəlalətli Allah qadınlara və uşaqlara edilən haqsızlığa görə qəzəbləndiyi kimi heç nəyə qəzəblənmir.”²

Verdiyi sözə əməl etməmək qədər heç bir şey valideyni övladın yanında etibardan salmır.

Söylədiklərimizin nəticəsi olaraq deyə bilərik ki, islam baxımından tərbiyə üsullarında diqqəti cəlb edən ən mühüm metod kimi məhəbbət və qayğı özünəməxsus yer tutur və onun əksi şiddətlə pislənir. Bununla belə, onun ifrat dərəcəsinə də icazə verilmir. Buna görə də, uşağın tərbiyəsində məhəbbətlə bərabər qətiyyət, işlərinə ciddi nəzarət də diqqət mərkəzində durur. Bu üsula əsasən, uşaq məhəbbəti mənimsədiyi halda tam azad buraxılmaz, istədiyi kimi də hər işə baş qoşmur. O, həqiqətdə qayğı və məhəbbət içində tərbiyə olunur.

Bəqərə surəsinin 132-ci ayəsində Haqq Təala buyurur: “İbrahim və (sonra da) Yəqub bunu (müsəlman olmağı) öz

1. Vəsailuş-şiə, “Övladın ehkamu” bölümlərindən 5-ci bölüm, hədis 7, c. 21, s.365

2. Öncəki qaynaq, 88-ci bölüm, hədis 5, s. 484

oğlanlarına vəsiyyəət edib (hər biri dedi) : “Ey oğlanlarım, həqiqətən, Allah sizin üçün din (İslam dini) seçdi, siz də ancaq müsəlman olaraq ölməlisiniz!”

Ayənin orijinaldan hərfi tərcüməsi belə olur: “Ölməyin, müsəlman olmadan.” Burada insanın istəyindən asılı olmayan bir hadisə, ölüm haqda söz açılır və əmr formasında “ölməyin” buyrulur. Məlum olduğu kimi insanın üzərinə yalnız onun iradi seçimi olan məsələlərdə bir öhdəlik qoymaq, bu və ya başqa şeyi əmr etmək mümkündür. Belə isə, ayə aşağıdakı kimi başa düşülə bilər: “Ölümün sizi İslamda olmadığınız halda yaxalamasından çəkinin. Yəni, hər zaman müsəlman olun və islamın tələblərini yerinə yetirin ki, ölüm sizi yalnız belə halda yaxalasın.” Bu ayədə də bütün zamanlar üçün keçərliliyi olan dinin İslam dini olduğuna dair bir işarə vardır.¹ Başqa bir ayədə Allah Təala belə buyurur: “Allah yanında din, əlbəttə, İslamdır.”² Deməli, haqq yol İslam və Allah qarşısında təslimçilik yoludur. Peyğəmbərlər həmin yolu sifariş etmişlər. Allah bütün yollar içindən bizim üçün din yolunu seçmişdir.

Quran İbrahimin vəsiyyətini nəql etməklə sanki, bu həqiqəti xatırlatmaq istəyir ki, siz insanlar təkcə övladlarınızın bu dünyasına və bu günlərinə deyil, həm də onların gələcəkləri üçün məsuliyyət daşıyırsınız. Dünya ilə vidalaşanda övladlarınızın təkcə maddi həyatı barədə nigaran olmayın, onların həyatlarını da fikirləşin. Həzrəti Yəqub (ə) də öz övladlarına həmin yolla getməyi tövsiyə etməsini cəddi İbrahimdən əxz etmişdi. Beləliklə də o, ömrünün son anlarında öz övladlarına xatırlatdı ki, səadət, müvəffəqiyyət və qələbə haqqın qarşısında təslim olmaqda xülasədir.

Uşaqların gələcək taleyi ilə bağlı digər bir məsələ mübarək Nur surəsinin 32-ci ayəsində öz əksini tapmışdır. Ayədə

1. “Əl-Mizan” təfsiri, səh. 487

2. Ali-İmran surəsi, ayə 19

buyurulur: “Subay oğlanlarınızı və qızlarınızı, layaqətli qulam və kənizlərinizi evləndirin. (Yoxsulluqdan qorxmayın,) əgər yoxsul olsalar, Allah öz fəzli ilə onların ehtiyaclarını ödəyər. Allah geniş lütf sahibidir və biləndir. (O, sizin ehtiyaclarınızdan xəbərdardır və sizi təmin edəcəyini vəd etmişdir; O Öz vədini yerinə yetirməyə qadirdir.)”

Evlənmə islamda müqəddəs və təkid olunmuş bir işdir. İslam cəmiyyəti subay insanları evləndirməyə məsuldur. Məlum surənin öncəki ayəsində göstəriş verilən iffəti qorumaq və haram baxışa qadağa qoymaq bəs etmir, izdivac problemi həll olunmalıdır. Cəmiyyət saleh fərdləri evləndirmək istiqamətində addım atarsa, bu iş qeyri salehləri salehlər cərgəsinə qatılmağa təşviq edər. Cinsi ehtiyacın təmin edilməsində insanlar arasında fərq yoxdur (qadin, kişi, qulam və kəniz arasında fərq qoyulmur). Ayədə bəyan olunur ki, yoxsulluq izdivaca mane olmamalıdır. Yoxsul olduğunuz vaxt Allaha təvəkkül edib ailə həyatı qurun. Allah evlənənlərin ehtiyacını təmin edəcəyini vəd etmişdir. İlahi vədlərin gerçəkləşməsi Allahın sonsuz fəzlindən qaynaqlanır. Allahın Öz bəndələrinə nəsib etdiyi inkişaf və vüsət Onun elm və hikmətinə əsaslanır.

Ən üstün vasitəçilik şəfaət və izdivaca köməkdir. Rəvayətdə deyilir: “Birini evləndirən və ya ərə verən kəs Allahın ərşi kölgəsindədir.”¹ Övladların izdivac məsələsində valideynlər də məsuliyyət daşıyırlar, belə ki, bu işdə onlara dayaq durmalı və məsləhətlərini əsirgəməməlidirlər. İmkanlı olduğu halda övladını evləndirməyən ata-ana övladın mümkün günahına şərikdir.² Əlbəttə, evlənən tərəflərin səlahiyyətli olması şərtidir.

1. “Təfsire-Nurus-səqəleyn”, c. 1, səh. 45

2. “Təfsire-Məcməul-bəyan”, c. 2, səh. 67

Yəni tərəflər müştərək ailə həyatını idarə etmək səlahiyyətinə malik olmalıdırlar.

Ailə qurmaq istiqamətində verilən tərbiyə cinslərə mütənasib olmalıdır. İnsanın digər tələbatları kimi cinsi tələbi də tərbiyəyə ehtiyac duyur və hər mədəni rəftar və ideya xüsusi tərbiyəyə söykənir. İslam nöqteyi-nəzərindən cinsi tərbiyə, yəni cinsi istək və instinktin təmini həm cinsi iffət, həm də cinsi sağlamlıqla yanaşı olmalıdır. Bu isə dini dünyagörüşündə xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və onda cinsi sağlamlıqla yanaşı cinsi iffət nəzərə alınır.

Dini baxımdan bu tələbin tərbiyəsi hökmən yetkinlik dövründən başlayır. İslamda cinsi tərbiyə, ondan əvvəl, təqribən, təvəllüdlə başlanır və bu da islam dininə xas keyfiyyətdir. Buna əsasən, bütün yaş dövrlərində bu hədəf və amalin təlimi üçün dini mətn və qaynaqlarda göstərilən xüsusi tədbirlərə ehtiyac vardır. Uşaqlıq dövrü isə yaş dövrlərinin ən mühüm çağını təşkil edir.

Əgər insan cinsi təmayüldən düzgün şəkildə və uyğun həddə istifadə edərsə, kamillik yolunda hərəkət edər, onun faydalı nəticələrinə nail olar. Ailə qurmağın bir sıra səmərələri və faydaları vardır. Bu faydalardan bəziləri kişi və qadının özünə, bəziləri isə cəmiyyətə aiddir. İzdivac nəticəsində cinsi təmayül təmin olunmaqla yanaşı ər və arvad arasında getdikcə ruhən bağlılıq və sevgi yaranır, bu da onları bir-birinin xoşbəxtliyini təmin etməyə sövq edir. Kişi və qadın insanın eyiblərini örtən, onu isti-soyuqdan və başqa təhlükələrdən qoruyan, onu gözəlləşdirən bir paltar kimi bir-birinin örtüyü olub, iffət yolunu qət etməkdə bir-birinə yardımçı və zinət hesab olunurlar.

İzdivaca aid mühüm məsələlərdən biri də həyat yoldaşı seçmək və bu seçimdə hansı meyarların əsas götürülməsi məsələsidir. İzdivac etmək fikrində olan oğlanla qız bir-birini

yaxşı tanınmalı, dinc və rahat həyat üçün lazım olan meyarları araşdırıb nəzərə almalıdırlar. Çünki, bu zəmində hər cür səhlənkarlıq və tələsik qərar ailə həyatında saysız çətinliklərin ortaya çıxmasına səbəb olar.

Evlənmək istəyən cütlük arasında uyğunluq olmalıdır. Yəni onların ailə mədəniyyəti, düşüncə tərz, rəftarları, hətta zahiri görkəmləri və maddi durumları bir-birinə uyğun gəlməlidir. Yalnız belə olduğu təqdirdə onlar bir-birini başa düşə bilər və qarşılıqlı anlayış sayəsində ailə yuvasını isti saxlaya bilərlər. Gələcəkdə layiqli övladlara sahib olmaq istəyən şəxs özünə dindar, nəcib və təmiz bir ailədə yetişən imanlı, əxlaqlı və dərrakəli həyat yoldaşı seçməlidir. Çünki, tərbiyə və mühitdən əlavə, irsiyyətin də övladın zəkasına böyük təsiri vardır. Bir-birinə uyğun olub olmadıqları qənaətinə gəlmək üçün kişi və qadın həyat yoldaşı seçimində azad olmalı, heç bir təzyiq və məcburiyyət olmadan izdivac etmək qərarına gəlməlidirlər. Təcrübə göstərir ki, basqı və məcburiyyət altında, heç bir istək və sevgi olmadan izdivac edən qız və oğlan ailə həyatından bəhrələnmə bilməmişlər.

Odur ki, qız və oğlanın valideynləri bu mühüm məsələyə diqqət yetirməli, izdivac məsələsində övladlarına təzyiq və basqı göstərməkdən çəkinməlidirlər. Əks təqdirdə, onları peşmançılıqdan başqa bir sonluq gözləmir.

Bunu da qeyd etməliyik ki, izdivac məsələsində yetərli təcrübəsi olmayan gənc qızlara dövrünün isti soyuğunu dadmış ağıllı və uzaqqörən şəxslərlə, xüsusilə də övladlarına qarşı hamıdan çox ürək yandıran ata və ana ilə məsləhətləşmək tövsiyə olunur. Beləcə, övlad həm ata və ananın təcrübələrindən faydalanar, həm də onu böyütmək və tərbiyələndirmək üçün çəkdikləri zəhmətə təşəkkür etmiş olar.

Bakirə qızların izdivacında atanın icazəsinin şərt olması bəzi hallarda elə bu məqsədi daşıyır və onların xeyrini təmin etməkdən ötrüdür. Amma əgər atanın istəyi qızının xeyrinə olmazsa, bu vaxt atanın icazəsi daha şərt deyildir.

İzdivac etməyin mühüm cəhətlərindən biri də bəşər nəslinin davam etməsi üçün yolun olmasıdır. Mütəal Allah Qurani-Kərimdə qeyd edir ki, insanın öz cinsindən ona zovcə yaratmaqda hədəflərdən biri, insanların sayının artmasıdır.¹

Ailə həyatı, evlilik və ailə hüquqları barədə nazil olmuş Nur surəsinin 58-ci ayəsində buyrulur: “Ey iman gətirənlər! Sahibi olduğunuz qullar və sizin yetkinlik yaşına çatmayanlarınız (otağınıza daxil olmaq üçün) üç vaxtda sizdən icazə alsınlar: sübh namazından öncə, günorta libasınızı çıxardığınız vaxt və işə namazından sonra. Bu üç vaxt sizin üçün xəlvətə çəkilmə vaxtıdır. Qalan vaxtlarda icazəsiz daxil olmaq sizin üçün və onlar üçün günah deyil. Çünki onlar sizinlə daim get-gəldədir, bəzisi bəzisinin yanına daxil olur. Allah öz ayələrini sizin üçün bu sayaq bəyan edir. Allah elm və hikmət sahibidir.”

Bu ayədə müsəlman bir ailədə diqqət edilməsi lazım olan önəmli ədəb qaydaları önə çəkilir, namaz vaxtları diqqətə çatdırılır. Qeyd olunan üç vaxt insanın istirahət zamanıdır, həssas və qorunmaq lazım olan bir zaman kəsiyidir. İffəti, həya duyğularını mühafizə etmək üçün otağa daxil olan zaman izn istəmək şərtidir. Bu göstərişlərdə məqsəd çirkin işlərin, vaxtsız yetkinliyin qarşısını almaq, abır həyanı qorumaqdır.

Mömin valideynlər övladlarına dini hökmləri öyrətməyə məsuldurlar. Uşaqların tərbiyəsinə və onlara İslam qaydalarını təlim etməyə yetkinlikdən öncə başlamaq lazımdır. Əlbəttə, uşaqlar paklığı ilk öncə ailə mühitində öyrənməlidirlər. Həmçinin, uşaqlar ailə daxilində öz vəzifələrini bilməlidirlər.

1. Şura surəsi, ayə 11

Uşaq və ya qul olmaq başqalarının otağına icazəsiz giriş üçün dəlil deyildir.

Valideynin yataq yeri ayrıca, övladların gözündən uzaq olmalıdır. Əks təqdirdə otağa daxil olmaq üçün icazəyə ehtiyac qalmazdı.

Uşaqlarla bağlı diqqət çəkən növbəti ayəyə nəzər salaq. Nur surəsinin 59-cu ayəsində oxuyuruq: “Uşaqlarınızın buluğ (yetkinlik) həddinə çatdığı vaxt öncə yetkinliyə çatmış böyüklər kimi (giriş üçün) icazə almalıdırlar. Allah Öz ayələrini sizin üçün bu sayaq bəyan edir. Allah elm və bilik sahibidir.”

Ayədə işlənmiş “hulum” sözü yuxuda cünub olmaq (insandan sperma xaric olması) mənasına gəlir. Bu hal buluğ həddinin nişanələrindəndir. Qızların və oğlanların buluğ nişanələri fərqlidir və bu nişanələr risalələrdə bəyan olunmuşdur.

Mübarək Saffat surəsinin 102-ci ayəsində buyurulur: “O, yüyürüb qaçmaq çağına çatdığı zaman (İbrahim) dedi: “Ey oğlum! Mən yuxuda gördüm ki, mən səni qurban kəsirəm. Bax gör nə fikirləşirsən!” O dedi: “Atacan! Sənə əmr olunanı yerinə yetir. İnşallah, mənim səbirlilərdən (olduğumu) görəcəksən!”

“Şuara” surəsinin 83-cü ayəsində həzrət İbrahim Allahdan diləyir ki, onu salehlərdən qərar versin. Bu ayədə isə o, övladının salehlərdən olmasını diləyir. Peyğəmbərlər arasında yalnız İbrahim və İsmayıl öz helmləri ilə vəsf olunmuşlar. “Həqiqətən İbrahim çox ah çəkən və həlim idi.”¹ Saleh övlad İlahi hədiyyə və peyğəmbərlərin dualarından biridir. Əsas məsələ övladın gözəlliyi və ya aqlının iti olması yox, onun saleh olmasıdır. Ailənin Allaha doğru hərəkəti üçün saleh

1. Tövbə surəsi, ayə 114

övlad ən üstün yardımçıdır. Ailədə ata öz övladları ilə mehriban davranmalı, onlara hörmət göstərməlidir. Allah yolunda bütün əsarətlərdən, hətta övlada bağlılıqdan azad olmaq lazımdır. Həzrət İbrahim (ə) bir ömür yolunu gözlədiyi, dua və yalvarışlarla Allahdan aldığı övladı, ona kömək olan bir vaxtda öz əli ilə qurban kəsməyə hazır olur.

Ayədən aydın olur ki, Allah bizə bəyan edir ki, övladlarınızın şəxsiyyətini inkişaf etdirmək üçün onlarla məsləhətləşin və onların mülahizələrini öyrənin. Xalqın hazırlığını dəyərləndirmək üçün onların fikrini öyənmək açıq aydın işlərdə faydalıdır. Həzrət İbrahim (ə) öz yuxusuna şəkk etməsə də, yenə İsmaillə məsləhətləşdi. İnsan ömrünün zirvəsi onun fədakarlıq dövrüdür. İsmail gənclik dövrünədək bir neçə mərhələ keçmişdi. Növcavanlıq isə onun çiçəkləndiyi bir mərhələ idi. Olsun ki, bu baxışdan Allah İbrahimi “növcavanla” müjdələyir. Mömin insan Allaha təslimdir, Onun göstərişləri müqabilində bəhanə gəzmir.

Öz növbəsində ataya onun işlərində kömək göstərmək övladın yaxşılığını göstərir. Gərək uşaqlar da böyükləri İlahi işlərə təşviq edib ürək-dirək versinlər. Vəzifəyə əməl etmək üçün səbir və dözümlə ehtiyac var. Səbir isə Allahdan istənilməlidir. Səbir və dözümlə salehlərin xüsusiyyətlərindəndir. İsmailin səbri Allahın bu növcavanın həlim olması ilə bağlı vədi idi. Kamillikləri öz qazancımız yox, Allahın hədiyyəsi bilək. Allah yolunda addım atmaq və Onun lütfələrinə əmin olaq. Çünki, ilahi insanlar üçün çıxılmaz vəziyyət yoxdur, onlar Allaha təvəkkül və diqqətlə çıxış yolu tapırlar.

Beləliklə, belə bir nəticə alırıq ki, insanın uğur qazanmasına bəzi olan amillərdən biri də məşvərət etmək, məsləhətləşməkdir. Çünki, bilikli, təcrübəli və ürəyiyanan insanlarla məsləhətləşdikdə, insan onların bilik və təcrübəsindən faydalanır. Odur ki, başqaları ilə

məsləhətləşməyi uşaqlara əməli surətdə təlim etmək üçün valideynlərin öz azyaşlı övladları ilə də məsləhətləşmələri tövsiyə olunur. Bundan əlavə, böyüklər uşaqlarla məşvərət etdikdə uşaqlar özlərini əhəmiyyətli hesab edir və düşünüb öz fikirlərini deməyə çalışırlar.

Qurani-Kərimin Loğman surəsinin 13-cü ayəsindən 19-cu ayəsinə kimi olan mətnində əsasən Loğmanın oğluna nəsihətləri öz əksini tapmışdır. Bu nəsihətlərlə bağlı müfəssirlərin (Möhsün Qiraəti. Nur təfsiri) təfsirlərinə müraciət edək. Sözügedən surənin 13-cü ayəsində buyurulur: “Bir zaman Loğman öz oğluna nəsihət edərək demişdi: “Ey oğlum! Allaha şərikin qoşma! Şübhəsiz, (Allaha) şərikin qoşmaq böyük zülmür!”

Yuxarıda qeyd edilən surənin 14-cü ayəsində əvvəlcə insanın ata-anasına yaxşılıq etmək tapşırılır, sonra ananın hamiləlik dövrünə işarə olunur. Bu yolla insanın əxlaqi vicdanını oyatmağa cəhd edilir. Valideynin və övladın qarşılıqlı hüquqları var. Ötən ayədə atanın övlada nəsihəti bəyan olundu. Bu ayədə isə övladın ata-anaya ehsanından danışılır. Bütün insanlar çatdıqları məqamdan asılı olmayaraq valideynə borcludurlar. Valideynə hörmət təkəcə islami yox, həm də insani bir haqdır. Bu hüquq müvəqqəti xarakter daşımır, həmişəlikdir. Valideyn kafir olsa belə ona ehsan etmək lazımdır.

Hamiləlik və südvermə dövrü ana qarşısında vəzifələr yaradan və övlad şəxsiyyətinin formalaşdığı ən mühüm dövrdür. Valideynə təşəkkür Allah qarşısında böyük dəyərə malikdir. Allaha sükr etdikdən sonra valideynə təşəkkür məsələsi önə çəkilir.

15-ci ayədə oxuyuruq: “Əgər o iki nəfər (ata-ana) bilmədiyin bir şeyi Mənə şərikin qoşmağın üçün çalışsalar onlara itaət etmə.

Amma dünyada onlarla xoşrəftar ol. Mənə doğru (tövbə edib) qayıdan kəsin yolunu tut. Qayıdışınız Mənə doğrudur, sizi gördüyünüz işlərdən xəbərdar edəyəm.”

Valideynin məqamı o qədər ucadır ki, bu ayədə hətta insanı şirkə sürükləyən valideynlə pis rəftar etməmək tapşırılır. Yəni övlad valideynə itaət etməməli olduğu halda belə onu tənha buraxmamalıdır.

İnsan fitri olaraq tövhidə meyllidir, ətrafdakılar onu şirkə sürükləməyə çalışır. Ayədə valideynə itaət əmri verilməklə yanaşı, valideynin azmağına da diqqət çəkilir. Allahın haqqı bütün haqlardan, o cümlədən valideynin haqqından öndədir. Büdrəmə ehtimalı olan yerdə valideynə itaət edilməməlidir. Amma adi həyat tərzı hıfz edilməlidir. Ömrün sonunadək valideynlə yaxşı rəftar etmək zəruridir, hətta valideyn müşrik olsa belə. Bəzən əqidə seçimi və ailədə rəftar arasında fərq qoymaq lazım gəlir. Adi həyatda valideynə hörmət göstərilməli, həyat yolunda paklar və salehlər nümunə götürülməlidirlər.

16-cı ayədə Loğmanın oğluna daha bir nəsihəti bəyan edilir: “Ey oğlum! Əgər (sənin əməlin) xardal dənəsi ağırlıqda olsa, daşın köksündə, göylərdə və ya yerdə gizlənsə, Allah onu (Qiyamətdə hesab üçün) hazır edər. Çünki Allah dəqiq və agahdır.”

Xardal kiçik qara dənələri olan bitkidir. Xardal dənəsi kiçikliyi göstərmək üçün misal çəkilir. Aydın olur ki, övladı İlahi elm və qüdrətlə tanış etmək hikmət nişanəsidir. Moizədə hər tövsiyədən öncə qarşı tərəfin adını təkrarlamaq təsirlidir. Kamil dəyərləndirmə və nəzarətdə ən kiçik işlər də nəzərə alınmalıdır. Allah hər şeydən xəbərdar və hər şeyə qadirdir. O, dəqiq hesab aparır, çünki Lətifdir.

17-ci ayədə buyurulur: “Oğlum! Namazı bərpa et, yaxşılığa çağır, pisliyə qadağa qoy (əmr bə məruf və nəhy əz münkər

et), üzləşdiyin çətinliklərə müqavimət göstər. Bu (səbir) vacib və mühüm işlərdəndir.”

Quranda 28 dəfə namazla yanaşı zəkat zikr olunmuşsa da, burada namazla birlikdə əmr bə məruf (yaxşılığa çağırış) yada salınır. Ayədə sərvəti olmayan oğula müraciət edildiyindən zəkat tapşırığı zəruri sayılmaya bilər. Bəzən müsibətlər, bəzən vəzifənin ağırlığı, bəzən günah qarşısında səbir etmək lazım gəlir. Ayədən başa düşülür ki, əmr bə məruf və namaz təkcə islama aid vacib əmrlərdən deyil. İslamdan öncə də Loğman namaz tövsiyəsi verirdi.

Övladı namaza dəvət etmək valideynin vəzifələrindəndir. Yaranış və məada diqqətdən sonra ən mühüm əməl namazdır. Valideynlərə tövsiyə olunur ki, övladlarınızı namaza dəvət etməklə möminliyə, əmr bə məruf və nəhy əz münkər yolu ilə ictimailiyə sövq edin. Onları yaxşılığa çağırın və pisliyə qadağa qoyan insanlar kimi tərbiyə edin. İnsanın bu yolda səbr etməsi dəyərlidir. Həm də doğru yolda olmaq bəs etmir, başqalarını da bu yola dəvət etmək lazımdır.

Əmr bə məruf dedikdə yaxşılıqların tövsiyəsi, nəhy əz münkər dedikdə pisliklərin qarşısının alınması nəzərdə tutulur. Loğmanın öz övladına əmr bə məruf və nəhy əz münkər göstərişi verməsi bu vəzifələrin yaşdan asılı olmamasını göstərir. Yaxşılığa çağırış əqidə məktəbinə eşq nişanəsidir. Xalqa məhəbbət, cəmiyyətin sağlamlığına maraq, söz azadlığı, dini qeyrət, səmimi dostluq rabitələri, pak fitrət, ümumi nəzarət, ictimai fəallıq əmr bə məruf nişanələrindəndir.

Nəticə

Müttəqilərə doğru yol göstərən, haqq olduğunda heç bir şəkk-şübhə olmayan Müqəddəs Kitabımızda uşaqlarla bağlı gələn surələri və ayələri, böyük zəhməti olmuş əziz alimlərimizin Qurani Kərimin təfsirlərinə istinad edərək uşaqların haqq və hüquqlarını, vəzifələrini, tövsiyələri, tərbiyə üsullarını nəzərdən keçirdik.

Əgər gələcəyimizi bugünün uşaqlarına əmanət ediriksə, onların düzgün tərbiyə olunması, hansı ideyalara qulluq etməsi hər birimizi ciddi düşündürməlidir.

İslam uşaq hüquqlarını həssaslıqla və bu məsələyə xüsusi diqqət ayıraraq bəyan etmişdir. İslamda uşaq hüquqları, ata və ananın evliliyi anından başlanır və buna riayət olunmalıdır. İslam, infrastruktur sağlamlığa şəraitin yaradılmasına, nikah zamanından diqqət olunmasına tövsiyə edir.

Valideynin evliliyindən uşağın dünyaya gələn zamana qədər və bundan sonra, islamın hüquqlara və şəraitlərə riayət etmə məsələsinə təkidlə yanaşması, onun saleh nəslin yetişməsinə nə qədər önəm verdiyinin göstəricisidir.

Valideynin layiqli insan olması, halal qida, nutfənin ləyaqətsiz insanlardan qorunmasına əhəmiyyət, ananın hamiləlik zamanı kifayət qədər və münasib qida ilə təmin olunması, ana bətnindəki dölün qayğısına qalmaq, onu qorumaq və s. islam dininin uşaq barəsindəki tövsiyələrindəndir. Uşağın dünyaya gəlməsindən sonrakı mərhələdə də, islam dini uşaqlar üçün hüquqlar təyin etmiş və ona riayət olunmasını təkidlə vurğulamışdır.

İstifadə olunan ədəbiyyat

1. Məhəmməd Məhəmmədi Reyşəri, “Ömrün meyvəsi”, Ələm nəşriyyatı, 2014-cü il.
2. Ayətullah-üzma Musəvi Ərdəbilinin nəzəri əsasında, “Qadınlar bilməlidir”, tərtib edən Nasir Mukarian, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2017-ci il.
3. Ayətullah Məkarim Şirazinin rəhbərliyi ilə bir qrup alimin əsəri, “Nümunə təfsiri”, “Dinin fəxri” nəşriyyatı, 2002-ci il.
4. Möhsün Qiraəti, “Nur” təfsiri, Bakı, “Nurlar” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2014-cü il.
5. Fəqih Mühəddis Məhəmməd ibn Əl-Həsən Əl-Hürr Əl-Amulinin əsəri, “Vəsailuş-şiə”, “Alul-beyt müəssisəsi”nin araşdırması, 30 cildə
6. Əllamə Seyyid Məhəmmədhüseyn Təbatəbai, “Əl-Mizan Qurani Kərimin təfsiri”, Bakı, “Qələm” nəşriyyatı, 2010-cu il.
7. Qurani Kərim. Tərcüməçilər: Ağabala Mehdiyev və Dürdanə Cəfərli, Bakı, 2008-ci il.
8. Möhsün Qiraəti. Dinimi öyrənirəm. Bakı, “Zərdabi LTD” MMC, 2019-cu il.
9. Əbdülhəkim Süleymani. İslamda insan haqları. Əl-Mustafa Virtual Universitetinin magistratura pilləsi üçün dərslik.